

Není jistě třeba dokazovat, že americká sociologie zaujímá v buržoazním sociologickém myšlení postavení vůdčí a do značné míry určující a rozhodující; i evropští buržoazní sociologové to ostatně téměř obecně uznávají, protože nemohou popřít očividný, výrazný vliv sociologického amerikanismu na většinu z nich. Již z tohoto důvodu každý pokus posoudit z marxistického hlediska základní teoretické koncepce, metody, ideologické aspekty atd. americké sociologie stojí jistě za povšimnutí. Knížka polského autora Zygmunta Baumana, *Z zagadnień współczesnej socjologii amerykańskiej* (Warszawa 1961, str. 242) je takovým pokusem, byť nazíráno z našich hledisek a měřeno našimi měřítky, jistě v lecčems nezvyklým a v mnohém nepřijatelným. Bauman se nesnaží podat soustavný, kritický přehled celé americké sociologie. Klade si skromnější cíl: polemizovat s mýty a neporozuměními, které vznikly (ať z neporozumění, neinformovanosti nebo ze zlého úmyslu) kolem americké sociologie, chce se tedy vyrovnat s otázkou v Polsku stále ještě dosti živou, nakolik totiž skutečná americká sociologie odpovídá představám, které si o ní někteří polští sociologové vytvořili. Je tedy taktó zprostředkované i pohledem na některé problémy polské sociologie a i tím je pro našeho čtenáře zajímavá.

Východiskem Baumanových zamyšlení (nebo „skic“, jak sám své studie nazývá) je úvaha nad otázkou, zda současná americká sociologie je vcelku či v jednotlivých svých proudech a představitelích skutečně vědeckým pokrokem vzhledem k sociologickým soustavám 19. století vůbec a k marxismu zvláště. Je to tvrzení z buržoazní sociologické literatury běžně známé a Bauman je přijímá jako východisko své polemiky zřejmě proto, aby ukázal vědeckou omezenost americké sociologie právě tam, kde sama předpokládá, že má rozhodující a evidentní přednosti. Bauman

především ukazuje, že neobstojí tvrzení, že sociologie 19. století si kladla *nevědecké problémy* nebo že je alespoň vědecky neformulovala. Základní problémy, jak je formulovala a z podstatné části i zásadně vyřešil zejména marxismus, zůstávají vědeckými otázkami dodnes a vyloučit je z rejstříku sociologické problematiky neznamená přirozeně je řešit nebo alespoň jejich řešení prohloubit. Konstatuje-li například Coser, že *pojmem* konflikt z americké sociologické terminologie téměř zmizel, neznamená to, že zmizely konflikty jako reálný sociální fakt, a tedy i jako sociologický problém. Problém zůstává, neřeší se však. Bauman, ačkoliv věnuje otázce třídní podmíněnosti americké sociologie velkou pozornost, neukazuje dost průkazně jak je třídně určena falešně vykonstruovaná kontrapozice sociologie 19. a 20. století a na mnoha místech operuje označením (v buržoazní sociologii běžným) „sociologie 19. století“, tedy pojem, který ovšem bez hlubšího rozboru vnitřní rozpornosti sociologie 19. století nemá smysl, uvážíme-li, že se pod tíž výraz subsumují proudy vědecké i nevědecké, z hlediska vývoje sociologického myšlení, podstatně i bezvýznamně. Bauman dochází v úvahách o *hodnocení v sociologii* nakonec k tomu, že v polemice se současnými sociology argumentuje pro Marxe Millen, Spencerem, Durkheimem, Weberem... Ti prý také hodnotili, nejen Marx. Na jedné straně tedy průkazně ukazuje, že žádný sociolog „není osvobozen“ od hodnocení, protože sám výběr problému, případně vyloučení problému je volbou mezi hodnotami (a už proto nemůže být rozdíl mezi sociologií 19. a 20. století spatřován v tom, že jedna hodnotí, kdežto druhá popisuje), že tedy problém není v tom, *zda* se hodnotí, ale v tom, *jaké hodnoty* se volí a proč se volí; na druhé straně klade do stejné roviny řadu myslitelů prvního i *n-tého* řádu jen proto, že všichni hodnotí.

Neobstojí to ani z hlediska nějaké „imantentní“ kritiky (která leckde poznamenala Baumanův přístup k některým problémům), protože je přinejmenším zbytečné dokazovat současným americkým sociologům to, co sami přijímají jako předpoklad.

S problémem hodnocení souvisí úzce *problém metody* v sociologii: důraz na metodu (proti problémům) a na výsledky získané použitím moderních výzkumných technik (proti „spekulativním“ závěrům plynoucím z hodnotícího přístupu k sociální realitě) je základem absolutizace metod v americké sociologii, báží „diktatury metody“ (Mills). Hodnota vědecké koncepce se tam nevyjadřuje tím, nakolik uspokojuje skutečné potřeby společnosti, nakolik řeší skutečné sociální problémy, nýbrž se měří abstraktní dokonalostí, logickou elegancí a často jen vnější „exaktností“ použité metody. Bauman vtípně a logicky velmi čistě ukazuje, že je-li již sama volba problému hodnocením a je-li metoda vždy jen prostředkem jeho řešení, hodnotí se eo ipso metoda problémem, t. j. konec konců mírou jeho společenské významnosti, nikoli tedy problémem metodou. Je-li tedy okruh problematiky v americké sociologii vědomě zúžen, jsou-li vědomě eliminovány klíčové sociologické problémy, pak jsou přiměřeně omezené i vědecké metody, jakkoliv jsou technicky dokonalé a precizní. Vědeckost či nevědeckost současné americké sociologie tedy nemůže být zakládána průkazností či neprůkazností, aplikabilitou či neužitečností metod, ale výhradně tím, jakým sociálním cílům použití těchto metod slouží, jaké problémy a jak jsou jejich aplikací řešeny. Lze to ilustrovat např. na industriální sociologii, již základní problémy diktují průmyslové koncerny (čteme to u Maya, Roethlisbergera i Fursta): již tím jsou totiž do určité míry předurčeny metody a v téže míře současně znehodnoceny. S Baumanovými kritickými poznámkami proti „absolutizaci metody“ (které v abstraktní, to jest v „čistě teoretické“ rovině ostatně vznášejí i někteří Američané, Mills, Dahrendorf např.)

kontrastuje jeho téměř bezvýhradné doporučení amerických výzkumných technik pro studium sociálních problémů socialistické společnosti. Bauman má ovšem námitky proti nekritickému oslnění americkými sociologickými metodami a domnívá se, že je vcelku přirozeným výsledkem odporu proti dosavadnímu normativnímu, apodiktickému, postulativnímu pojetí sociologických metod v marxismu. Americká sociologie se zdála být jedinou možnou alternativou dogmatických, neužitečných metod, říká, a byla v neposlední řadě mnohými přijata ne tolik pro svou vědeckost, jako spíše proto, že to byla právě *americká* alternativa a netřeba rumunská nebo venezuelská. Bauman možná dobře postihuje určité dílčí aspekty „psychického hladu“ po vědeckých metodách v Polsku, rozhodně však nelze přijmout jeho přesvědčení, že nekritické přijímání amerických metod nemůže nikdy dojít do krajnosti, protože sociologové mají zdravý rozum a polská sociologie historické tradice, právě tak jako názor, že žádné sociologické průzkumy se v socialistické soustavě v minulosti nedělaly (srv. referát M. B. Mitina, OMF 4/1962). Odkazem na zdravý rozum a tradice se neřeší problém, který je v jině ovšem podobě i naším problémem, totiž jak, v jaké míře, s jakými rezervami a nutnými modifikacemi lze přijímat výzkumné techniky vypracované západní sociologií. Jedinou cestou je jejich detailní marxistická analýza v jejich sociálním i teoretickém kontextu, založená na jejich podrobném studiu a předběžném prověření míry jejich použitelnosti. Pochybné je i samo Baumanovo zdůvodnění, proč prý musíme víceméně chtěj nechtěj buržoazní sociologické metody přijímat: marxismus se rozvíjel výhradně jako teorie sociálního konfliktu, společenského převratu, socialistické revoluce, ale západně neanalyzoval normálně fungující, stabilní společnost, nerozpracovával ve své krajní dynamičnosti „sociální statiku“. To tvrzení je platné do určité míry a lze je snad v jednotlivostech

prokázat poukazem na historické podmínky vzniku a vývoje marxismu, analýzový konkrétních historických potřeb, na něž teoreticky reagoval. (Naprostou nesprávné je ovšem tvrzení, že marxistická sociologie je teoretickouází toliko historického myšlení v sociologii). Přijímáme-li však historický materialismus jako prověřenou *obecnou teorii společnosti*, pak je přirozeně i dostatečnou teoretickou základnou pro vědecké rozpracování nově vzniklé společenské problematiky, což lze konec konců prokázat pozitivními výsledky sociologické analýzy přechodného období i epochy socialismu. Potřeba zhodnotit a využít dílčí západní sociologické metody není tedy evidentně motivována tržlinami nebo nevhodností teorie vcelku, její metodologickou nehotovostí, ale tím, že ne všem stránkám sociální skutečnosti byla věnována stejná pozornost, což má zase své důvody nejen v „dogmatických klapkách“, ale především v tom, které stránky společenského života vyžadovaly přednostně a zdůvodněně vědecký rozbor.

Z celé Baumanovy knížky je nejlepší rozsáhlá kapitola, v níž studuje a na základě faktických dokladů dokazuje ideologickou funkci americké sociologie a zejména pak výklad prehistorie současné módní koncepce „*human relations*“. Vývoj této koncepce od American Dream, jeho demystifikace přes scientific management až k její současné podobě vykládá Bauman na vývoji „stereotypu dělníka“, jímž rozumí souhrn základních představ, které si v určité epoše buržoazie o dělníkovi vytváří a na jejichž základě upravuje metody svého styku s ním, případně přetváří některé stránky organizace práce a pod. Vtipný výklad s cennými postřehy historickými (např. pokus o jakési přehodnocení Tylora, jehož nelze prý chápat jen jako autora technicko-ekonomických opatření v organizaci práce, ale i jako tvůrce svérázné a vlivné ideologické koncepce) je poněkud nehotový a v jednotlivostech patrně i nepřesný, vykonstruovaný. Bauman věnuje málo pozornosti tomu, že

„stereotyp dělníka“ je uváděn do života činiteli po výtce ekonomickými a že tedy k jeho hlubší analýze nestačí jen konfrontace hotových názorů, nemá-li výklad upadnout na úroveň zdiskreditované filiace idejí. Do jisté míry tomu Bauman předchází tím, že základní obraty v názorech, zásadní „přeměny stereotypu“, dokládá úvahami průmyslových a obchodních magnátů, prezidentů společností atd. V tomto ohledu je kapitola zvláště bohatá na faktický materiál a v mnohém podnětná. Baumanovy úvahy, jimiž poněkud pracně, místy šroubovaně, nicméně vcelku průkazně dokazuje, že americká sociologie ani v nejmenším není „desideologizovaná“, se budou zdát našemu čtenáři patrně nadbytečné, protože se snaží složitě dokazovat evidentní fakt, téměř „axiom“. I zde se však Bauman dopouští nedůslednosti, když se snaží rozlišit dvě roviny v americké sociologii — ideologickou a technickou, poznávací (už sama souřadnost „technický, poznávací“ je pochybná) a když tvrdí, že tam, kde americká sociologie funguje ve funkci technické a poznávací (!) se vymyká dilematu „pravda — lež“.

Stojí snad za zmínku informace o americké *teorii sociálních tříd*, která je demonstrována na Warnerovi a Parsonsovi. Konfrontace Warnera a Parsonse s marxismem, opřená o množství pramenného materiálu a citací, vychází Baumanovi poněkud podivně: jde prý o koncepci nekonfrontovatelné, protože marxistická teorie tříd a americká funkcionální a antropologická (ekologická) škola se zabývají *různými* předměty, ačkoliv mluví o *témž* předmětu. Rozbor buržoazní teorie tříd nelze ovšem omezit na poukaz na neidentičnost předmětů (která je ostatně evidentní), není-li ukázána sociální podmíněnost, motivace této záměny, postrádáme-li rozbor její sociální funkce.

Baumanovy knížky uzavírají — kromě úvah o poslání sociologie — v podstatě jen komentované reprodukce Gunnara Mirdala (teorie hodnocení v sociologii) a Wrighta Millse (Millsova kritika Par-

sonsova systému a empirizmu). Hodnota obou reprodukci není ovšem stejná. Zatímco Myrdal se snaží pozitivně a do značné míry v opozici vůči převládajícím tendencím v americké sociologii řešit (byť omezeně a v mnohém podstatném nepřijatelně) problém, který skutečně problémem je, Mills v podstatě toliko polemizuje (alespoň v Baumanově knížce), nic neřeší, destrukuje.

Uvážíme-li nadto omezenost pozice, z níž je Millsova kritika vedena, pak taková kritika může sloužit snad jako doklad interních sporů v buržoazní sociologii, ale nemůže být valně užitečná pro teoretika přistupujícího ke kritické analýze z principiálně odlišných pozic. (To ovšem nemá znamenat, že Mills je v rámci amerického sociologického myšlení osobnost malá a že objektivně nic neznamená.) Studium Myrdala a Millse, zdá se, ovlivnilo Baumana

natolik, že jeho vlastní argumentace v jiných kapitolách je často jen parafrází jejich názorů.

Kniha prof. Baumana jen znovu dokládá elementární pravdu, že k hluboké kritické analýze západních sociologických směrů nestačí jenom jejich dobrá znalost (jež je ovšem na druhé straně nezbytnou podmínkou jakékoliv kritiky). Je jistě třeba kladně hodnotit Baumanovu dobrou snahu přispět k vyjasnění základních otázek vztahu k americké sociologii, která našla ostatně v polských poměrech dosti výraznou odezvu. Celá řada problematičtějších partií i mnohé názory vyslovené nesprávně ochuzují tuto vtipně napsanou, materiálově bohatou a v mnohém podnětnou knížku a snižují tedy i její zásadní teoretickou hodnotu.

M. Petrušek

POPULÁRNA PUBLIKÁCIA O VZŤAHU MEDZI TELESNOU A DUŠEVNOU PRÁCOU

Publikácia s týmto titulom vyšla vlni vo Vydavateľstve politickej literatúry v Bratislave. Jej autorom je Miroslav Kusý, známy aj ako autor knihy *Úvod do filozofie* (Osveta 1961) a viacerých štúdií o špeciálnych filozofických problémoch.¹

Kusého práca si zasluhuje pozornosť napriek tomu, že si nekladie náročnejšie vedeckovýskumné ciele a že v podstate patrí do kategórie tzv. pohotovej publicistiky. Jej prednosť spočíva v tom, že v pôvodnej slovenskej filozofickej tvorbe predstavuje vôbec prvý pokus o riešenie otázky vzťahu fyzickej a duševnej práce z hľadiska najnovšej etapy spoločenského vývinu (XXII. sjazd KSSS). Tým sa stáva akýmsi odrazovým mostkom pre ďalšie

štúdium danej problematiky, t. j. vyvoláva potrebu zvážiť ju tak po stránke koncepcnej, ako aj z hľadiska jednotlivých čiastkových rozborov a záverov. Na tomto mieste sa obmedzíme len na niekoľko všeobecnejších poznámok, ktoré sa nevdojak vnucujú hneď pri prvom čítaní práce.

V úvode autor vyčleňuje štyri okruhy problémov, ktoré treba podľa neho objasniť, aby sme „správne pochopili podstatu telesnej a duševnej práce“. Každému z nich je venovaná samostatná kapitola. Ide o tieto otázky: „1. V čom je podstata rozdielu medzi telesnou a duševnou prácou; 2. aké je objektívne dedičstvo minulosti, ktoré nám v tejto oblasti zanechal kapitalizmus; 3. na základe ktorých spoločensko-triednych a ekonomických predpokladov môže prebiehať odstraňovanie rozdielu medzi telesnou a duševnou prácou; 4. per-

¹ Miroslav Kusý, *O vzťahu telesnej a duševnej práce*, Bratislava 1962, 113 strán.